

Jan Piet Filedt Kok en het Rijksmuseum

• GER LUIJTEN •

Amper de korte broek ontgroeid werd Jan Piet Filedt Kok (geboren in 1943) een vaste bezoeker van de studiezaal van het Rijksmuseum. Hij kwam op zaterdagmiddag en bestudeerde met grote aandacht tekeningen en prenten. Het verhaal wil dat opzichters en staf verbaasd waren over deze jeugdige geïnteresseerde en dat men zich afvroeg of zijn ouders wel wisten waar hij uithing. Men meende met een nieuwe Frits Lugt te maken te hebben, grondlegger van een grote kunstverzameling en stichter van de Fondation Custodia, die ruim zestig jaar eerder ook op zeer jonge leeftijd in de studiezaal zat en als tiener het plan opvatte om een catalogus van de tekeningen te schrijven. Hoe toegewijd de kunsthistoricus Filedt Kok in spe toen was blijkt uit zorgvuldig door hem geannoteerde tentoonstellingscatalogi. Dat hij niet eenkennig was en al vroeg een brede oriëntatie aan de dag legde is te zien aan de aantekeningen in zijn exemplaar van de catalogus van Indiase miniaturen in het Rijksprentenkabinet uit 1958. Door zijn vroege belangstelling voor kunst is hij nu een van de weinigen in het museum die herinneringen heeft aan de jubileumtentoonstellingen in het Rembrandtjaar 1956.

Het lag in de verwachting dat hij kunstgeschiedenis ging studeren en

hij deed dat aan de Universiteit van Amsterdam met Josua Bruyn als mentor. Hij volgde verder onder andere colleges bij Jan Emmens, die indruk op hem maakte, en had zowel belangstelling voor kunsttheorie als voor de praktijk van de kunstproductie. Moderne kunst had zijn aandacht maar ook kunst uit India, Afrika en Japan: vanuit de overtuiging dat kennis daarvan belangrijk was voor een beter begrip van wat in Europa was gemaakt. Het paste bij een ideaal over intellectuele en esthetische ontwikkeling dat in bepaalde kringen sinds het begin van de twintigste eeuw werd uitgedragen. Jan Piet Filedt Kok roerde zich in de tijd van de studentenrevolutie aan het eind van de jaren zestig en hij manifesteerde zich tijdens bijeenkomsten en in discussies waarbij hij er overigens uiteindelijk vooral op uit was om partijen bij elkaar te brengen. Op grond van gewetensbezwaren weigerde hij militaire dienst en deed dertig maanden vervangende dienst als verpleger in een psychiatrische inrichting, een periode die, naar eigen zeggen, van groot belang is geweest voor zijn persoonlijke vorming.

Na de voltooiing van zijn opleiding kreeg hij een aanstelling van anderhalf jaar aan het Centraal Laboratorium in Amsterdam waar hij met Dolf van Asperen de Boer natuurwetenschap-

pelijk onderzoek deed naar schilderijen. Hier begon de studie naar de ondertekening in de schilderijen van Lucas van Leyden die zou resulteren in zijn proefschrift uit 1978. In de tussentijd was hij ook intensief bezig met de bestudering van grafiek. Nog steeds bruikbaar is de handzame catalogus van de etsen en tekeningen van Rembrandt in het Rembrandthuis (1972). Het onderzoek naar de schilderijen van Lucas van Leyden combineerde hij met een diepgaande studie naar diens prenten die gestalte kreeg in een van de mooiste tentoonstellingen die ooit in het Rijksprentenkabinet werden gehouden met een intussen zeer gezochte, door Harry Sierman ontworpen catalogus, *Lucas van Leyden grafiek* (1978). Op 1 januari 1975 was Filedt Kok in dienst getreden van het Rijksmuseum. Karel Boon was een jaar tevoren met pensioen gegaan, J.W. Niemeijer volgde hem op als directeur van het prentenkabinet en nam de jonge onderzoeker aan als conservator prenten onder Dieuwke de Hoop Scheffer, zojuist hoofd geworden van de afdeling prenten. Filedt Kok organiseerde in 1976 de speelse tentoonstelling gewijd aan centsprenten en na de Lucas van Leyden-expositie zouden er vele volgen met als hoogtepunt 's *Levens Felheid* (1985) over de prenten, tekeningen, glasontwerpen en schilderijen van de laatmiddeleeuwse kunstenaar die de Meester van het Amsterdams Kabinet, ofwel de Hausbuchmeister wordt genoemd. De tentoonstelling, waaraan door diverse specialisten werd bijgedragen, werd besloten met een multidisciplinair symposium. Intussen was in het Rijksmuseum onder leiding van Jan Piet Filedt Kok en zijn collega's Wouter Kloek en Willy Halsema Kubes gewerkt aan het grote project *Kunst voor de Beeldenstorm. Noord-Nederlandse kunst 1525-1570*. Filedt Kok werkte met overgave aan deze tentoonstelling die in 1987 tot stand kwam en vergezeld ging van allerlei parallel exposities in het land.

Hij geloofde in de internationale samenwerking die zo'n project veronderstelt en bood onderdak aan specialisten uit Engeland, Duitsland en Amerika. Er werden restauraties aan verbonden en bij het memorabele symposium dat aan het eind werd georganiseerd spraken vele buitenlandse gasten hun bewondering uit over een dergelijk veelomvattend initiatief dat zowel voor specialisten vernieuwend was, maar waarbij ook aan het grote publiek werd gedacht met een aparte publicatie en een ornamentgids voor wandelingen door het land. Toch viel het bezoekersaantal tegen. Later, in 1993-94, zou de mede door Filedt Kok geconcipeerde opvolger *Dageraad der Gouden Eeuw* (over de kunst tussen 1580 en 1620) pas het grote publiek trekken dat ook bij *Kunst voor de Beeldenstorm* werd verwacht: 450.000 bezoekers.

Op 1 januari 1981 was Filedt Kok Dieuwke de Hoop Scheffer opgevolgd als hoofd prenten. Hij trok stagiaires aan vanuit de overtuiging dat specialisten op het gebied van de prent- en tekenkunst het best in het museum konden worden opgeleid, en bood aankomende kunsthistorici kansen om aan tentoonstellingen en publicaties mee te werken. Hij was een van de initiatiefnemers van de onderzoeksschool kunstgeschiedenis en de zomercursus voor aankomende kunsthistorici uit alle landen. De dialoog met jonge kunsthistorici en studenten is altijd van wezenlijk belang geweest voor hem en speciaal in een één-op-één leerverhouding kon hij zijn kennis en expertise goed overdragen en de indruk geven er zelf ook veel van op te steken.

De technische aspecten van het kunstenaarschap lopen als een rode draad door zijn werkzaamheden. De studie naar de watermerken in de grafiek van Rembrandt, maar ook van Lucas van Leyden en de prentmakers uit de familie Muller werd door hem geïnitieerd en dat is uitermate vruchtbaar gebleken. Deze studies hebben

geresulteerd in eigen publicaties en in het driedelige handboek van Erik Hinterring, *Rembrandt as an etcher. The practice of production and distribution* (2006). Centraal stond daarbij de methode die de verzamelaar Harry van Hugten heeft ontwikkeld waarbij de watermerken in het papier met behulp van röntgenstraling zichtbaar worden gemaakt.

Dankzij de mogelijkheden die het onvolprezen Waller-Fonds biedt kon Filedt Kok naar hartenlust exploreren

bij het verwerven van grafiek. Hij kreeg daarbij de ruimte en wist bij zijn aankopen een mooie balans te vinden tussen belangwekkende kunstwerken en prenten die het beeld dat in het Rijksprentenkabinet kan worden verkregen van de geschiedenis van de Europese prentkunst vervolmaken (afb. 1). Zo gaf hij bijzondere aandacht aan de zestiende eeuw en verwierf tal van encyclopedische prentseries en albums toen dat voor betrekkelijk weinig geld nog mogelijk was. Spraak-

Afb. 1

MEESTER FVB
De verkondiging,
 circa 1475-1500.
 Gravure, 204 x 159 mm.
 Rijksmuseum,
 Amsterdam (inv.nr.
 RP-P-1985-329).

makend was destijds de kostbare aankoop van een houtsnede van Edward Munch (afb. 2). Passend bij zijn hierboven geschetste brede smaak en belangstelling is zijn toewijding aan de Japanse prentkunst. Sinds de jaren vijftig was dat een verzamelgebied geworden in het Rijksprentenkabinet. Filedt Kok heeft kort na zijn benoeming het initiatief genomen tot catalogisering van het bezit en daarbij de expertise van verschillende specialisten gebundeld. Charlotte van Rapard-Boon stelde de vijf opeenvolgende catalogi samen die tussen 1977 en 1990 verschenen en alle werden gepresenteerd met een tentoonstelling. De catalogi, compleet geïllustreerd,

zijn naslagwerken op dit gebied. De aandachtige beschouwer ziet dat, speciaal in deel vijf, *The Age of Yoshitoshi*, tal van aanwinsten zijn opgenomen die kort voor verschijnen zijn geboekt. Die periode was niet al te sterk vertegenwoordigd in het museum en Filedt Kok maakte een eindspurt om het geheel meer representatief te maken. Diverse aankopen werden geschonken door zijn moeder, mevrouw H. Filedt Kok-Piebenga, en ook zelf deed hij de nodige schenkingen. En dat is hij op dit gebied blijven doen tot op de dag van vandaag om zijn opvolgers een hart onder de riem te steken. Dat gaat overigens steeds in nauw overleg; tevoren wordt gevraagd of een

Afb. 2
EDVARD MUNCH
Twee vrouwen aan het strand. Kleurenhoutsnede, 655 x 855 mm. Rijksmuseum, Amsterdam (inv.nr. RP-P-1979-80).

prent die in een handelarencatalogus of op een beurs wordt aangeboden welkom is, het blad wordt in het restauratie-atelier van het museum op het museumformaat gemonteerd, het verblijft enige tijd ten huize van de schenker en komt dan de collectie verrijken. Toen het Rijksprentenkabinet enkele jaren geleden het initiatief nam om eindelijk werk te maken van het verzamelen van een representatieve groep *shunga*, het meestal uit pudeur genegeerde Japanse erotische genre, was hij de eerste om dat toe te juichen en het museum een superbe voorbeeld door Suzuki Harunobu ten geschenke te geven (afb. 3). Afgelopen najaar volgde op de aankoop van een grote verzameling Japanse geïllustreerde boeken, samen met het Rijksmuseum voor Volkenkunde en de presentatie in het Van Gogh Museum, de schenking van Okamoto Gessons tweedelige boek *Gesson gashû* (1934).

In bestuurlijke zin heeft Filedt Kok vanaf het begin van zijn loopbaan op diverse momenten initiatieven genomen of met overgave ondersteund met belangrijke consequenties. Zo gaf hij lange tijd leiding aan de Stichting Kunsthistorische Publicaties die het *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* en *Simiolus* ondersteunt. Van het laatste tijdschrift was hij vele jaren lid van de redactie en ook heeft hij menige jaargang met de hand op grote standvellen vorm gegeven in het stramien dat door Alje Olthof was ontworpen. Midden jaren tachtig trad hij terug uit de redactie om later voorzitter te worden van de stichting die de tijdschriften mogelijk maakte. Instrumenteel is hij nog steeds in het grote restauratieproject van de kartons van de Goudse glazen en in andere onderzoeksinitiatieven, waaronder het De Mayerne-project waarin onderzoek wordt verricht naar technische bronnen op het gebied van de kunstgeschiedenis.

In 1987 na afronding van *Kunst voor de Beeldenstorm* vroeg hij een half jaar onbetaald verlof om in Amerika de

voorbereiding voor *Dageraad der Gouden Eeuw* te starten en zich, zoals hij destijds schreef, te bezinnen op de toekomst. Hij begon er zich toe te leggen op de bestudering van maniëristische grafiek wat zou leiden tot de publicatie van een aantal delen in de reeks *The New Hollstein*. Hij bewerkte de productie van de familie De Gheyn en van Jan Ewoutsz, Harmen en Jan Muller. In dezelfde serie, die mede op zijn initiatief in redactionele samenwerking met het Rijksprentenkabinet wordt uitgegeven, verscheen ook de totaal herziene catalogus van de grafiek van Lucas van Leyden, de kunstenaar met wiens oeuvre hij altijd bezig is gebleven.

De laatste titels verschenen pas jaren nadat hij op 1 maart 1990 directeur collecties van het Rijksmuseum was geworden in een driemanschap met Henk van Os en Annemarie Vels Heijn. Het was een moeilijke beslissing om die stap te zetten: weg van de directe zorg voor de verzameling die hem zo dierbaar was en waaraan hij vijftien jaar had gewerkt. En: naar de overlegtafel. Hier was een man met een enorme bereidheid tot overleg, graag aan het woord, lichtelijk breed-sprakig soms, maar niet doctrinair, dwingend aanwezig, zeer veel van zichzelf vergend, energiek als geen ander, maar mensen om zich heen ruimte gevend, goed in bewonderen van de verdiensten van anderen, woordblind, met alle gevolgen vanden: altijd een tweede lezer, altijd momenten van herbezinning en overleg. Vergaderingen waren een avontuur. Het kon gebeuren dat hij eraan begon met een bepaalde overtuiging, maar argumenten van anderen horend, zijn gezond verstand gebruikend, zijn opvatting totaal herzag binnen het bestek van anderhalf uur. Die bereidheid is zeldzaam en maakte hem tot een bijzonder bestuurder. Hij zag bovendien overal mogelijkheden. Hij spoorde het hoofd van het Rijksprentenkabinet of de afdeling Beeldhouwkunst en Kunst-

Afb. 3

SUZUKI HARUNOBU
Liefdespaar op tatami-
matten, ca. 1750.
Kleurenhoutsneede,
207 x 277 mm. Rijks-
museum, Amsterdam
(inv.nr. RP-P-1995-
475).

nijverheid juist aan om te komen met het voorstel tot een aankoop in plaats van op voorhand problemen te ontwarren. En hij zocht naar wegen om die aankopen te realiseren. Filedt Kok was de vooruitziende initiatiefnemer van de overdracht van de nationale fotografiecollectie aan het Rijksmuseum, inclusief conservator Mattie Boom, wat een belangrijke retouche is gebleken aan het profiel van het museum. Hij dacht en denkt in grote lijnen en wist in de jaren van zijn directeurschap collecties, waarin Hedy d'Ancona's Deltaplan zijn beslag kreeg, veel tot stand te brengen. Projecten en aankopen die hij tijdens deze periode heeft weten te realiseren zijn legio. Ook zijn betrokkenheid bij het wel en wee van de restauratieateliers was groot, zoals te verwachten. Steeds gold dat wat in nauwe samenwerking wordt bereikt een meerwaarde heeft.

Het Rijksmuseum en zijn geschiedenis gaan Filedt Kok aan het hart. Na het vertrek van Henk van Os als directeur was hij direct betrokken bij de oprichting van het fonds ter intensivering van de bestudering van de geschiedenis van het museum en hij heeft ook zelf enkele bijdragen geleverd in het Bulletin van het Rijksmuseum. Artikelen met een enorm aantal voetnoten. Ook nam hij het initiatief tot het jubileumboek *200 jaar Rijksmuseum*, geschreven door Gijs van der Ham. In december 2000 werd hij hoofd van de afdeling schilderijen, onder andere om richting te geven aan de totstandkoming van de op handen zijnde bestandscatalogi. Zelf heeft hij de verantwoordelijkheid op zich genomen voor de publicatie van het deel over de vijftiende- en zestiende-eeuwse schilderijen met een tentoonstelling in Museum Boijmans Van Beuningen in

Rotterdam in 2008. In 2000 was hij de stuwende kracht en de organisator van de succesvolle tentoonstelling *De glorie van de Gouden Eeuw*. Zijn publicaties in de laatste jaren gaan over de reputatiegeschiedenis en receptie van Lucas van Leyden en Hendrick Goltzius, naar aanleiding van de door hem geïnitieerde tentoonstelling over deze kunstenaar, samen met Adriaan van de Venne de revelatie van de *Dageraad der Gouden Eeuw*, artikelen die ver weg staan van schildertechniek en watermerken. In maart 2005 werd hij buitengewoon hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam op het gebied van de materiële aspecten van het kunsthistorische onderzoek waarbij hij, in de lijn van de uitgangspunten van het Rijksmuseum, de samenwerking bijvert tussen deze afdeling en de restauratieateliers van het Rijksmuseum en het Instituut Collectie Nederland. Onlangs, naar aanleiding van zijn pensionering, heeft hij het Atelierpraktijkenfonds opgericht om materieel onderzoek van kunstwerken mogelijk te maken en te bevorderen.

De kunstenaar Lucas van Leyden heeft altijd een belangrijke rol gespeeld in de belangstelling van Filedt Kok. Het is dan ook toepasselijk dat zijn laatste publicatie voor het museum een dossier is over Lucas' *Dans om het Gouden Kalf*. Over het schilderij, de techniek en de iconografie, maar ook over de reputatie van dit pas in de jaren '50 van de 20ste eeuw door het Rijksmuseum verworven meesterwerk.

Het is begin oktober 2007. Ik ben in Madrid en bezoek het Prado, ook om de superieure overzichtstentoonstelling over de schilder Joachim Patinir te zien. Jan Piet zit in de hoek van een van de zalen op correspondentiekaartjes notities te maken over de schilderijen. Ze vallen op de grond. Zijn onhandigheid is die van de jongen uit 1958 die voor zichzelf aantekeningen maakte over Indiase miniaturen in

Amsterdam. Intussen hebben zijn observaties zoveel gezag dat ze worden gepubliceerd in *The Burlington Magazine*. Zijn recensie staat in het januarinumnummer 2008 van dat tijdschrift. Een paar weken later ben ik op zaterdagmiddag in het Rijksprentenkabinet, tijdelijk aan de Frans van Mierisstraat gevestigd, om iemand die van ver komt werk van Hercules Segers te laten zien. Wie komt daar naar buiten om drie uur?